Populier en wilg in het landschap van de Flevopolders

A. Schotveld
RIJP/SBB

Inleiding

Niet iedereen voelt zich bij een eerste kennismaking direkt thuis in het landschap van de Flevopolders. Het begrip polder is wel vertrouwd, de meeste mensen maken zich in gedachten gemakkelijk een bepaalde voorstelling van het landschap dat naar hun idee daarbij past, maar het panorama dat zich achter deze dijken voor de bezoeker ontrolt wijkt daarvan nogal eens af. Toch is het opgebouwd uit bekende beelden, zoals goed verzorgde bouw- en weilanden, met riet en biezen omzoomde sloten, groen-afgewerkte erven en door een kommissie op uiterlijk beoordeelde woningen; allemaal onvervalste Hollandse zaken, waartoe we dan hier voor het gemak ook nog maar de wijde uitzichten met het altijd boeiende spel van wind en wolken rekenen. Zelfs de uit de soms wat nostalgisch getinte dichtwerkjes over ons al lang niet meer zo oneindige laagland met de reeds bij ieder kind bekende beplanting komen we hier vrijwel vanaf het eerste moment tegen. Want op de pas drooggevallen grond ontstaat, waar de natuur haar gang kan gaan, al snel een wilgenbos; en waar de mens het nieuwe landschap maakt, omdat hij er aan het werk gaat, duikt in zijn voetspoor direkt de populier op.
Met oude en bekende dingen iets nieuws maken, gelijk in meer tastbare zin alleen de smid maar kan, dat, zou men kunnen zeggen, is landschapsbouw in de polders. En over hoe en waarom daarbij in de nieuwste polders wilg en populier worden gebruikt wordt in het navolgende iets verteld. Het gaat daarbij alleen om de grote lijn, voor details is hier geen plaats.

Wilgenbos in „Roggebotszand" (bij Hanzeweg).

Landschapsbouw

De houtsoorten wilg en populier zijn dus mede bouwstenen voor het nieuwe landschap van de Flevopolders. Zo al ergens over het begrip landschap gesproken wordt als „de omgeving als geheel die de mens zich schept", dan is dat wel hier het geval. Immers, in een kunstmatig ontstane onafzienbare modddervlakte moeten binnen enkele jaren vele mensen kunnen wonen, werken en zich op velerlei wijzen ontspannen. Landschapsbouw dus in de meest letterlijke betekenis.
Zonder op de theoretische achtergronden in te gaan kan worden gesteld, dat het hier gaat om het vormgeven van funkties als bv. landbouw, bosbouw en rekreatie op een zodanige manier dat deze funkties zich in de tijd harmonisch kunnen ontwikkelen, al dan niet in onderlinge samenhang. Daarbij moet beseft worden dat de mens niet alleen aktief zijn eigen omgeving schept, door daarin bv. met zijn werk bezig te zijn, maar ook min of meer passief de omgeving ondergaat en waardeert.
Omdat men door een aantal oorzaken gedwongen werd om zich met de ontwikkeling van het Nederlandse landschap intensiever te gaan bezig houden, leverden theorie en onderzoek voor de landschapsbouw een aantal uitgangspunten op, die in het vervolg van dit artikel besproken worden. Bedoeld worden: een verantwoord gebruik van de bouwstenen, funktionele inrichting en identiteit van het landschap.

Verantwoord gebruik van de bouwstenen

Ook al is, zoals in de Flevopolders, de omgeving „nieuw", toch werken van het begin af aan bodem, water, klimaat, flora en fauna, reliëf en de aktiviteiten van de mens op elkaar in. Deze wederzijdse beïnvloeding leidt tot een evenwicht dat aanvankelijk buitengewoon wankel is.
De bouw van het landschap nu is er op gericht om steeds meer een situatie te laten ontstaan waarbij de soms spektakulaire dynamiek uit de begintijd geleidelijk in een veel bestendiger samenspel overgaat. En als eerste voorwaarde moet daarom steeds op een manier gewerkt worden, die de natuurlijke gegevens geen geweld aan doet: Hetgeen aanwezig is op een bepaald moment dient zo volledig mogelijk aan landschapsekologische randvoorwaarden te voldoen, zoals dat in deze tijd heet. Wat eenvoudigweg betekent dat zuiverheid van water, bodem en lucht, variatie van flora en fauna in hun onderlinge samenhang, kortom het natuurlijk milieu, niet naar willekeur gebruikt kan worden om onze doeleinden te realiseren. Bouwen met deze elementen van de natuurlijke basis van het landschap kost veel tijd en vereist inzicht en kennis van samenhangen, die vooral in een nieuw gebied nog nauwelijks aanwezig kan zijn. De opzet van een groenstruktuur als onderdeel van het totaal in het polderlandschap kan daarom maar het beste eenvoudig beginnen en dientengevolge spelen pionierhoutsoorten daarbij een belangrijke rol. De vraag is alleen welke. Afgaande op onze kennis van de soorten, de ervaringen elders en de prognose van de natuurlijke ontwikkeling lijken populier en wilg voor Flevoland de meest belangrijke soorten; betrouwbare bouwstenen en symbolen van het Nederlandse landschapsbeeld, al zijn ze, zoals nog blijken zal, niet altijd van vreemde smetten vrij.
Getuige hetgeen de natuur zelf ons voordoet, zijn we in ieder geval met de wilg op het goede spoor. Op de drooggevallen en nog drassig blijvende kleigronden ontstaat vanzelf snel een wilgenbos met soorten als Salix alba, S. triandra, S. viminalis en

Natuurlijk wilgenbos in het natuurgebied „Oostvaardersplassen".

hun bastaarden. Deze en nog andere wilgesoorten komen dus van nature voor op de na droogvallen snel rijpende gronden. In alle gevallen schijnt de ontwikkeling van deze vegetatie de basis te zijn van de natuurlijke bosontwikkeling in deze gebieden al verloopt de gang van zaken, afhankelijk van aard en rijping van de bodem, niet overal gelijk. Populier komt in deze omgeving van nature nog niet voor, maar de soort past wel in een toekomstige vegetatieontwikkeling zoals we ons die hier voorstellen. Met name Populus nigra zou in een volgend stadium een plaats kunnen vinden.
Bij het gebruik van populier bv. voor de aanleg van bossen wordt dus op de natuurlijke gang van zaken in bepaalde zin vooruitgelopen. De ekologische betekenis van deze houtsoort in het landschap is daardoor wel een diskutabel onderwerp. Maar de ervaring, die we met populier hebben opgedaan, sluit het gebruik ervan, aan het begin van een door de mens gestuurde ontwikkeling in de richting van een meer op de van nature te verwachten bossamenstelling, naar ons idee niet uit. En het feit dat we spreken over een populierenbos heeft bovendien een struktureel aspekt: het ziet er uit als bos maar in vegetatiekundige zin is het dat niet en zal het ook nooit worden.
Gelet dus op de feiten en afgeleid van de voorstelling van natuurlijke ontwikkelingen worden populier en wilg in de aan te leggen beplantingen thans in grote getale gebruikt. Dat daarbij wilg maar 2 à 3 % van het jaarlijks te planten sortiment uitmaakt ligt aan de bij populier achterblijvende groei èn het optreden van de watermerkziekte. Klonen van Salix alba, bv. 'Tinaarlo' en 'Belders' vindt men in enkele bosopstanden, langs wegen, als erfbeplanting en in stedelijk groen. De populieren vinden we in hoofdzaak als klonen van de sektie Aigeiros waaronder vooral 'Robusta' en 'Dorskamp' en de zwarte balsems zoals 'Oxford', 'Rochester' en 'Geneva'. In bescheiden mate wordt verder gebruik gemaakt van de nieuwere klonen als 'Barn', 'Donk' en 'Rap'. Van het aan te planten sortiment maken deze klonen in totaal rond de 60 % uit, afhankelijk van de aard van het aan te leggen objekt.

Inrichting

Voor het nieuwe land wordt een aantal bestemmingen aangegeven: natuur, rekreatie, landbouw, bosbouw en stedelijke ontwikkeling. Sommige bestemmingen hebben hun eigen plaats, andere moeten een plaats samen of met meerdere delen. De wijze waarop alles ingericht wordt vindt z'n afspiegeling in het landschap, en een volgend punt waar bij de landschapsbouw op gelet wordt is dat deze inrichting funktioneel is en dat bestemmingen zich harmonisch kunnen ontwikkelen.

Natuur

In de natte natuurgebieden komt vooral de wilg tot zijn recht. In het loven en bieden tussen land en water ontstaat een afwisselend landschap van steeds wisselende en voor ons land bijna ongekend ruige schoonheid. Talloze vogels leven hier, waaronder tamelijk zeldzame soorten als lepelaar en kiekendief. Een lust voor het oog van de natuurliefhebber en een buitengewoon interessant studieveld voor de deskundige i.v.m. de door de natuur gestuurde opeenvolging van plantengemeenschappen. En dit is voor de toekomst ook van praktische betekenis, omdat uit de studie van de natuur praktische konklusies getrokken kunnen worden voor de bosbouw.
Het zou wat overdreven zijn om in dit verband evenzeer de loftrompet te steken over onze populierenbossen; door natuurminnaars worden ze nogal eens misprijzend bekeken. Maar het vogelleven in deze bossen en de vegetatie, waaronder enkele soorten orchideeën, is voor de onbevooroordeelde waarnemer steeds te waarderen en vol verrassingen, al blijft het beeld van dit boslandschap veel meer kunstmatig dan dat van het wilgelandschap. Niet het gehele gebied kan echter aan de natuur worden overgelaten.

Bosbouw

Bij de realisatie van de bestemming bos zijn voor een funktionele opzet ervan de pionierhoutsoorten onmisbaar. In het thans ontwikkelde systeem van bosbeheer wordt bij de aanplant van bos begonnen met een 60 % populier en wilg. Geleidelijk aan wordt dit bos volgens een goed uitgekiend beheersplan omgezet

„Tijdelijke" populieren met „blijvende" beplanting van o.a. eik en beuk.

in het zgn. definitieve bos van hoofdzakelijk beuk, eik, es en esdoorn.
Het grote voordeel van deze werkwijze is een ekonomisch verantwoorde bedrijfsmatige opzet die hierdoor mogelijk wordt. Bijkomende plezierige zaak is de houtopbrengst van vooral populier. De jaarlijkse gemiddelde bijgroei per hektare is hoog genoeg om een positief bedrijfsresultaat te behalen. De snel opgroeiende pioniers leveren tenslotte ook nog beschutting aan de na hen komende, blijvende, soorten die verondersteld worden wat kieskeuriger te zijn, in ieder geval wat klimaat betreft, al bestaat aan de noodzaak van die beschutting wel enige gefundeerde twijfel.
Geen twijfel is er echter bij het grote nut dat een aangenaam bosklimaat heeft voor de ontwikkeling van de rekreatie, één van de andere mogelijkheden die het bos biedt. Niet alleen het bos geeft overigens voor de rekreatie goede mogelijkheden; in het gehele gebied wordt de inrichting zodanig gemaakt dat aktiviteiten als vissen, wandelen e.d. op veel plaatsen mogelijk zijn. Het zijn juist de snel groeiende houtsoorten die hiervoor de nodige beschutting geven.
Tenslotte zijn het juist de snel groeiende pioniers die een andersoortige beplanting wat betreft z'n landschappelijke funktie kunnen redden in geval van een onvoorziene gebeurtenis. Dit is het geval geweest met enkele iepenbeplantingen: Door de iepziekte kwijnden plaatselijk vele bomen weg. Om het landschappelijk beeld te handhaven zijn populieren gebruikt, die reeds na enkele jaren de landschappelijke funktie van de iep overnemen.

Landbouw
In het hoofdzakelijk agrarisch ingerichte deel van de polders hebben de beplantingen in het algemeen een nuttige funktie zoals weg- en erfbeplantingen. Pionierhoutsoorten als populier en wilg treden daarbij tegenwoordig wat minder op de voorgrond dan vroeger. Vooral van populier werd indertijd veel gebruik gemaakt als beschuttende beplanting voor de veel langzamer groeiende, als blijvend bedoelde, soorten. Het effekt van dit alles blijkt echter in de praktijk wat minder groot dan men er aanvankelijk van verwachtte. Niettemin worden betrouwbare klonen als 'Robusta' voor wegbeplanting veel gebruikt en er zijn onder de nieuwe boeren in de polder steeds een aantal die populier en wilg in de erfbeplanting wensen. Het gaat daarbij dus dan niet zozeer om het provisorische karakter van de beplanting, maar om het beeld dat met het gebruik van populier wordt opgeroepen.
En daarmee zijn we aangeland bij het volgende deel van deze beschouwing.

Erfbeplanting geeft beschutting en draagt tevens bij tot een zekere identiteit van het landschap.

Identiteit van het landschap
Een derde leidraad in de landschapsbouw is het tot stand brengen van een bepaalde identiteit van het landschap. Door middel van maat, schaal, ruimtelijke verdeling, vormgeving van funkties en het al dan niet laten samenvallen daarvan, houtsoortenkeuze, enz., geeft de landschapsarchitekt het landschap een bepaald karakter. Daardoor is het te herkennen en van andere te onderscheiden.
Voor het polderlandschap van Flevoland is het jeugdige karakter kenmerkend. Bovendien treden er snelle veranderingen op, die zoals al geschetst het gevolg zijn van natuurlijke veranderingen en van de werkzaamheden van de mensen die het land in gebruik hebben genomen.
Juist in het laatste geval zijn er bij de vormgeving van het landschap met pionierhoutsoorten snelle en goede resultaten te bereiken. Het vertikale element is in dit vlakke land, zonder direkt zichtbare natuurlijke afwisseling, van meet af aan een hanteerbaar gegeven. Dit, tezamen met andere effekten die met beplantingen in het algemeen te bereiken zijn, werkt, in het kader van het tevoren bedachte landschapsplan, eraan mee om de nieuwe omgeving het eigen karakter te geven. Dit kan natuurlijk het beste in het landschap zelf ervaren worden. Een afbeelding kan de lezer alvast een indruk van de mogelijkheden geven.

Door snelgroeiende houtsoorten zoals b.v. populier te gebruiken krijgt men spoedig perspektief in het landschap: de kwestie van „maat en schaal", zoals die door landschapsarchitekten gehanteerd wordt.

De stad
Er is tot nu toe alleen gesproken over het landelijk gebied; in relatie tot de stad ook wel „buitengebied" genoemd. Ook de verstedelijkte omgeving kan als „landschap" aangeduid worden en een aanzienlijk deel van Flevoland heeft als bestemming juist die stedelijke bestemming; denkt u aan Lelystad en Almere. Voor de stedelijke woonomgeving, die in zo'n hoog tempo vorm dient te krijgen als hier het geval is gelden in principe dezelfde uitgangspunten als voor het landelijk gebied. De funkties zijn hier vooral beschutting in het algemeen door het aanleggen van groengordels en andere beplantingsobjekten van formaat en het mede-realiseren van een herkenbare woonomgeving.
Hoe in allerlei steden pionierhoutsoorten een, bij de opzet van de beplantingen en bij het realiseren van een gewenste groenstruktuur, belangrijke rol spelen is in dit tijdschrift reeds in een serie artikelen aan de orde geweest. Deze zullen binnenkort worden samengevat, waarbij ook het groen in Lelystad en Almere uitvoeriger besproken zal worden.